

Драгана Милутиновић

Филозофски факултет,

Београд, Србија

dmilutinovic007@gmail.com

Приказ

Review

DOI: 10.5281/zenodo.4926149

примљено / received: 02.10.2020.

прихваћено / accepted: 10.10.2020.

Два приручника о античкој Македонији:

J. Roisman, I. Worthington (edd.), *A Companion to Ancient Macedonia (Blackwell Companions to the Ancient World)*, Oxford: Wiley-Blackwell, 2010, pp. XVIII + 668 + 19.

R. J. Lane Fox (ed.), *Companion to Ancient Macedon: Studies in the Archaeology and History of Macedon, 650 BC–300 AD*, Leiden/Boston: Brill 2011, pp. XV + 642 + 71.

Књига *A Companion to Ancient Macedonia (Blackwell Companions to the Ancient World)* је објављена 2010. године, а њени приређивачи су Јан Вортингтон и Џозеф Ројсман. Она се састоји из више есеја написаних од стране познатих научника из области историје античке Македоније. Есеји су груписани у 7 већих поглавља. За разлику од дотадашњег обичаја, када су се радови углавном бавили епохом Александра Македонског, овај приручник се бави целокупном историјом античке македонске државе. Анализирани су: политичка историја, географски концепт Македоније, њени односи са суседима, проблем етничке припадности Македонаца, извори за историју Македоније, њена државна структура, а на самом крају и проблем савремене политизације античке Македоније.

У *Уводном делу (Preamble)*, стр. 1–20, аутор објашњава да у овој књизи научници настоје да се дистанцирају од дотадашње традиције писања о

Александру. Македонија је углавном приказивана као земља која је свету подарила једног од највећих освајача. Научници су уложили напор да кроз нове доказе, археолошке налазе, помоћне науке којима до тада није поклањана велика пажња, дају један свеобухватан приручник који ће изгурати Македонију из Александрове сенке и дати јој место које заслужује. Уопштено, једна од главних идеја овог приручника јесте да буде полазиште за оне који чине први корак ка проучавању историје античке Македоније.

Следећа тематска целина је насловљена *Извори (Evidence)*, стр. 21–61, и почиње прегледом постојећих извора за историју Александрове домовине. Овде се аутори суочавају са једним од главних проблема проучавања македонске прошлости – готово сва сведочанства о овој држави која су до нас стигла потичу од других народа, махом Грка, а не Македонаца. Стога се поставља питање са колико објективности су они обрађивали историју својих северних суседа. Научници нам скрећу пажњу на важност нумизматике и епиграфике у недостатку литерарних извора.

Македонија и Македонци (Macedonia and Macedonians), стр. 63–124, назив је наредне велике целине, посвећене анализирању неколико битних питања. Схватање географског положаја државе је важно да бисмо уочили каквим је богатствима она располагала и како је њен народ доспео до положаја освајача великог дела тада познатог света. Аутор нам показује како су географија и поделе регија унутар Македоније, на први поглед штетне за политичко јединство, заправо биле претворене у преимућство у току македонске експанзије. Осим те теме, обрађени су и самоперцепција Македонаца, као и њихов поглед на народе са којима су се сусретали. Значајна компонента поглавља је осетљиво питање македонске етничке припадности, а чини се да коначан одговор није дат или да на ово питање једноставно није могуће потпуно одговорити.

Љубитеље Филипове и Александрове епохе свакако највише привлачи део под именом *Политичка историја Македоније (History)*, стр. 125–276. Политичка историја Македоније представљена је хронолошки, од раних теменидских краљева до периода римске власти. Рана историја је обавијена велом мистерије и подаци који за њу постоје своде се махом на претпоставке. Од владавине Александра I извори су поузданији. У овом погледу су изложне многобројне занимљиве чињенице везане за живот и владавину македонских краљева; одлуке које су доносили, походи и реформе које су предузимали, мирови које су потписивали, династички бракови које су склапали – читалац може пронаћи све оно што је учинило Македонију великом. Наравно, посвећена је пажња двојици људи који су спровели у дело оно што су њихови претходници деценијама креирали. Филип и Александар су били предмет пажње научника дуго времена; ко је урадио више за Македонију и свет, отац или син? Да ли треба дати предност сину, који је стигао малтене до краја света, или оцу, који је извршио реформе у држави и средио прилике за походе које је Александар преузео, а уз то је заслужан за образовање и васпитање свог детета. Стиче се утисак да је у овом делу Филип ипак добио предност.

Односи са *Суседима (Neighbours)*, стр. 277–370, одувек су били важни за опстанак људи, па тако и Македонаца, и управо такав назив носи наредно поглавље. Македонија се налазила на незгодном положају и била је окружена различитим народима и племенима. Вешта политика са суседима њених краљева ју је одржавала кроз архајски и класични период. Од односа са суседима обрађени су односи са Илирима и Епирцима, са Трачанима, са Тесалцима, и на крају са Персијанцима. Сусрети са овим народима су, сваки на свој начин, допринели обликовању македонске историје. Посебан акценат је стављен и на Александрово

увођење иранског елемента у македонску војску и њен значај у образовању владареве империјалне замисли.

Целина под редним бројем VI носи име *Политика, друштво, економија и култура (Politics, Society, Economics and Culture)*, стр. 371–542. Широко је спектар тема којима су се бавили аутори овог дела: од државних институција, живота и обичаја македонске елите, положаја жена, религије, војске, до економије и уметности. Овде се пажња посвећује свему оном на чему је једна држава почивала и томе како је функционисала. Појединци, од краља, краљице и остатка династије, до обичног сељака, чинили су једну од карика у низу, које су обављањем својих задужења омогућавале да држава опстаје и напредује. Спомињањем других тема, осим политичке и војне историје, аутори читаоцу дају увид и у друге, не мање битне, аспекте македонског друштва. Може се стећи и утисак о томе какав су живот водили Македонци, и каква су им била занимања. Успели су да комбиновањем различитих утицаја и компоненти, а прихватањем углавном онога што одговара њиховом схватањима, образују јединствену македонску културу коју су оставили у наследство хеленистичким наследницима.

Последње велико поглавље у приручнику названо је *Македонија у касној антици и модерна перцепција античке македонске државе (After Rome)*, стр. 543–598. Први део се бави положајем Македоније у касној антици и тиме како је она од освојене државе постала изузетно битна провинција у склопу Римског царства. Аутори се осврћу и на појаву хришћанства у Македонији. Други део се бави једним савременијим проблемом – политизацијом античке Македоније. Личности Филипа и Александра се данас искоришћавају у политичке сврхе – подижу им се споменици, преименују аеродроми – све то са циљем повезивања или поистовећивања данашњег народа са античким. Они представљају камен спотицања у односима Македоније са данашњом Грчком поводом питања ко

полаже право на богато античко наслеђе овог простора. Аутор се осврнуо на развој македонског питања, његов значај за историју Балкана у претходном веку и на то како се образовала национална свест данашњих Македонаца.

Књига *Companion to Ancient Macedon: Studies in the Archaeology and History of Macedon, 650 BC–300 AD* објављена је 2011. године, а приредио ју је познати историчар Александрове епохе, Робин Лејн Фокс. Као и претходни приручник и она се састоји из више есеја груписаних у једну књигу. Приређивач је у неколико поглавља која је обрађивао у књизи дао јасан печат делу. Поред њега, махом су учествовали грчки научници. Тематика је обрађена у 28 поглавља; у њима се наизменично ређају теме из политичке историје и есеји о археолошким налазиштима, а помињу се још и религија, уметност, питање етничке припадности Македонаца и др.

Уводни део (Introduction: Dating the Royal Tombs at Vergina), стр. 1–34, књиге обрадио је Лејн Фокс. Он је посветио пажњу проблему датирања гроба у граду Вергини, која се налази на месту некадашње македонске престонице Еге. Главни проблем је утврђивање тога ко је у гробници сахрањен. У данашњој науци мишљења научника су подељена. Једни заступају теорију да је то гроб Филипа III Аридаја, а други да је гроб Филипа II. Лејн Фокс многим доказима настоји да потврди да гробница припада Филипу II. Пре него што се детаљније посветио датирању гроба у Вергини, говорио је уопштено о књизи и о томе шта је довело до тога да она угледа светлост дана. Археолошка открића претходних деценија су донела нове податке и утицала на појаву неких нових идеја и теорија везаних за историју Македоније. У књизи су обухваћене локалне и тематске студије водећих светских стручњака из области античке Македоније. Нека истраживања и проналасци су по први пут доступни широј читалачкој јавности.

Као што је већ наведено, поглавља о политичкој историји се смењују са онима о археолошким налазиштима или са онима о култури; иако поглавља нису груписана у веће целине, то се може спровести у грубим цртама.

Пре него што се упустио у обраду својих тема *Македонија и Македонци (Macedonia and Macedonians)*, стр. 43–50, и *Македонија и други Грци (Macedonians and Other Greeks)*, стр. 51–78, Милтијад Хацопулос је увео читаоца у свет *Македонских студија (Macedonian Studies)*, 35–42. Приказао је како су се развијале, од првих људи који су се бавили овом тематиком па до данас. Објаснио је и тежак пут напретка у изучавању ове области, опадање интересовања за Александра и његово доба у једном периоду, као и заслуге епохе ренесансе, и касније Дројзена, за њено поновно оживљавање. Наравно, листа књига и аутора које је поменуо, који су за нека питања и данас ауторитети, може послужити свима онима који имају намеру да се опробају у студијама античке Македоније.

Неколико поглавља се бави политичком историјом Македоније, од архајског периода до владавине Антигона Досона. Већину њих је обрадио приређивач целокупног дела Робин Лејн Фокс (изузев поглавља о архајском и класичном периоду до смрти краља Архелаја). Као дугогодишњи истраживач у овој области и врстан познавалац епохе, даје занимљив и специфичан преглед историје Македоније IV века. Износи нам разне идеје поткрепљене изворима, које нам у неким тренуцима бацају светлост на поједине компликоване ситуације или у науци до сада необјашњене појаве. Као дугогодишњи професор на Оксфорду, где је стекао много искуства, он брани своје ставове о Македонији IV века и истиче их у први план. Можда једна од његових грешака, ако се тако може схватити, била је да се изоставе периоди владавине последња три краља из династије Антигониди. Тај поступак је оправдао речима да то није потребно јер на том пољу постоје сасвим пристојна дела у науци.

Археологији је у овом делу посвећено много места. Искрпне студије махом грчких археолога заузимају велики проценат књиге. Велика пажња је придата археологији јер, у недостатку литерарних извора или уколико су они исцрпени, она може да нам донесе неке нове податке. Откако је откривен комплекс у Вергини, археологија је унапредовала и све јој је више пажње посвећивано. Највише је обрађена тема налазишта у Вергини, којим се још Лејн Фокс бавио у уводном делу. Међутим, осим проблема око датирања краљевских гробница, објављена је и студија о Филиповој палати у Вергини. Детаљна археолошка истраживања воде се у Вергини јер се она налази на месту некадашње престонице Еге, једног од центара античке македонске државе. Поред Вергине, аутори су понудили и детаљне студије о још неким градовима који су били важни за развој државе, међу којима су престоница Пела, Филипи, Амфипољ и, за каснији период, Тесалоника (Солун). Треба посебно издвојити студију *Ејани – Историјски и географски контекст*, Г. Карамитруа-Ментесидија (*Aiani – Historical and Geographical Context* by G. Karamitrou-Mentessidi). Јединствени есеј о налазишту у Ејанима нуди потпуно нове податке и пионирски је рад на ову тему. Иако је на брзину састављен за потребе целокупног дела, ипак отвара многа нова питања.

У осталим поглављима поменут је развој религије у Македонији, од традиционалних култова и веровања до појаве хришћанства. Рана религија у Македонији развила се под утицајем грчке религије, а грчка божанства се помињу на натписима још пре Архелаја. Одржаване су и велике свечаности у част божанстава, као што су игре у Диону. Објашњено је и каква је улога била краља и елите у верским свечаностима. Како је Балкан био под влашћу Римског царства, ни територија Македоније није била поштеђена турбуленција које су се јавиле у време прогона хришћана. Деловања првих хришћанских мисионара почела су веома рано на територији Македоније.

Један важан аспект проучавања македонске прошлости је и уметност. У књизи је она подељена на три периода: класични, хеленистички и римски. Занимљиво је видети трансформацију коју је уметност доживела од класичног до римског периода. На основу цртежа, статуа, скулптура, можемо стећи слику о томе како су пре свега краљеви представљали себе и породицу народу, а поред тога стичемо и увид у начин на који су представљани богови. Како је моћ државе расла, тако су владари настојали да и на уметничким делима прикажу сјај краљевства. Чувен је Филип Филіпеон у Олимпији, који је у раскошном светлу приказао краља и његову породицу. О томе колику су важност македонски владари придавали науци и уметности сведочи пример Александра, чији је двор био пун уметника.

Иако политичка историја и археологија заузимају велики део књиге, ипак су се аутори осврнули и на области државне структуре и односа са суседима, без којих Македонија свакако не би израсла у оно што је била.

То што су ова два велика приручника изашла готово истовремено, свакако није била случајност, и показује само пораст интересовања научника и шире читалачке публике за историју античке Македоније. Упоредити их није било нимало лако и свако ко се тиме бави треба да буде свестан различитих интереса учесника у њиховом састављању и различитих тачака гледишта са којих су обрађени.

Блеквелов приручник нуди једну темељну синтезу одговора на разна питања и контроверзе везане за античку Македонију. Он у једном делу повезује теме које раније у науци нису завређивале велику пажњу, попут нумизматике, религије и односа са појединим суседима. Успешнији есеји у делу нуде нова схватања и нов поглед на поједине ствари. Управо залажење у најситније детаље понегде може да

збуну читаоца и наведе га да се изгуби у мору података, а да притом не обезбеди задовољавајуће објашњење неког проблема. Есеји су груписани у веће целине, што читаоцу олакшава да се боље снађе у схватању и праћењу целокупног дела. Иако, у суштини, испуњава оне циљеве које су приређивачи навели у уводу, приручник има и неких пропуста. Рад не обухвата есеје о археологији која све више добија на значају за ову тему, а не укључује ни радове неких регионалних научника Грчке или Македоније. Оно што је недостатак код Блеквела, код Брила је предност, јер управо археологија заузима највећи део приручника. Друга књига је прожета идејом Лејна Фокса, који обрађује већи део политичке историје. Као стручњак за IV век, чини се да је успео да већи акценат стави управо на овај период, док су остали мало остали у сенци. Спектар тема је сличан као код Блеквела (ако изузмемо археологију), али је чар у томе што имамо још један (другачији и нови) поглед на исте теме. Мањи недостатак је то што поглавља нису стављена у веће целине, па је у неким тренуцима читаоцу тешко да континуирано прати наизменично ређање различитих области. Нису могли да се избегну различити закључци поводом појединих питања. Иако се Блеквелов приручник не бави детаљније гробом у Вергини, један од аутора наводи да гроб припада Филипу III, док Лејн Фокс излаже доказе у корист Филипа II.

На самом крају, приликом сумирања утисака, није сувишно поновити да приручници испуњавају оно чему су намењени. Темељне студије помажу читаоцу да испрати занимљиву и богату догађајима историју античке Македоније. Уосталом, скрећу пажњу са личности Александра и Филипа на неке друге теме везане за овај период и помажу нам да са неколико тачака гледишта схватимо како је Македонија дошла до тога да постане велика сила.